

University of
Sistan and Baluchestan

Comparing the concept of olive in the Old Testament and the Holy Quran

Zohreh alsadat Moosavi¹ | Hadi Bagheifar²

1. Corresponding Author, Master's degree in Islamic Arts, Wood Arts, Faculty of Industrial Arts, University of Islamic Arts Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: janfransvamideh@gmail.com
2. Master's degree in Persian literature, sustainability literature, Faculty of University Humanities, Semnan, Semnan, Iran
E-mail: naeini1396@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 2 May 2024

Received in revised form:

15 June 2024

Accepted: 20 June 2024

Published online: 29 June
2024

Keywords:

Olives;
Old Testament;
Quran

ABSTRACT

Objective: Since long ago, olive has been of interest among various religions and cultures, which is used in the form of olive verses in the holy books. But the problem is that So far, no research has been done on the importance of olives, especially among different religions and beliefs. Except insufficient and very superficial research The issue of olives is on the sidelines. In this article, an attempt has been made to pay homage to the historical position of olive. In this research, the concept of olive in the holy texts of the Holy Quran and the Old Testament has been investigated, analyzed and compared.the purpose of this investigation The position of olive has been expressed in different religions, especially Judaism and Islam And one of the other goals of this article has been to pull out the importance of the olive tree from the heart of history and revive it.

Olive has long been prominent in religions and religious texts. Among the sacred texts in which the concept of olive is used are the Old Testament and the Holy Quran. The purpose of this article is to compare the concept of olive in the Old Testament and the Holy Quran And the historical and geographical survey of the Old Testament and the Holy Quran Using these verses And also promoting social justice by using the concept of olive in the verses of the Old Testament and the Holy Quran and expressing this hypothesis to the readers that The Holy Qur'an is a continuation and complement of the Old Testament by citing examples from the verses of both books. And another goal is to express and revive the importance of olive as a sacred plant among old religions.The hypothesis of the authors is that Contrary to the common belief that olive is more a symbol of peace, The most important concept that is related to olives and is common between the Holy Quran and the Old Testament is, The concept of God's blessing is capital and wealth and a symbol of a believer.

Cite this article: Moosavi, Z, Bagheifar, H. (2024). Comparing the concept of olive in the Old Testament and the Holy Quran *Studies in Comparative Religion and Mysticism*, 8 (1), 209-240. DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2024.47085.1148>

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2024.47085.1148>

Research methodology

This article is analytical and descriptive and using library resources It deals with the comparative study of the concept of olive in the Holy Quran and the Old Testament;

In this way, the verses of the Holy Quran and the Old Testament are extracted and categorized around the concept of olive.

Discussion

Olive in the Old Testament

The verses of the Old Testament in which olive is used can be classified under the following headings:

- 1-Olives as a divine blessing and reward (olives in the Promised Land, deprivation of olives as divine punishment)
- 2-The use of olives in the lives of the Israelites (olives as property and capital, use of olive oil)
- 3- Use in the construction of tents and awnings
- 4- Allegories of olives (peace and tranquility, strong and healthy people, faith)

Olive in the Holy Quran

The verses of the Holy Quran in which olive is used can be classified under the following headings:

- 1- Olive as a divine blessing and wealth and capital (olive is a sign for thinking and knowing God, blessing)
- 2- Parables of olive
- 3- Faith
- 4- Holy places.

Conclusion

The purpose of comparison is to describe the similarities and differences as well as to explain them. From the verses of Olivet in the Old Testament, we understand that Olive was very valuable and sacred to the Israelites this issue is also evident in the olive verses of the Holy Quran With the difference that in the Old Testament, besides the spiritual aspect, olive also has a practical use.

Another point that exists in the verses of Zaytoon in the Holy Quran is that Olive, in addition to being used as a divine blessing in the verse, people are advised to think about this blessing and to know their God better, which is the same concept of thinking and theology. However, in the verses of Olivet of the Old Testament It is mostly a reminder for the people of Israel that God reminds them who used to have a hard life in the land of Egyp And now God has benefited them from many blessings. Among the things that can be compared in the Holy Quran and the Old Testament, Verse 35 of Noor with verses 1 to 14 is from chapter 4 of the book of Zechariah. Olive is a symbol of pure and faithful servants of God. Now these servants with faith can be priests, prophets, imams

and even humans who in any religion, whether Jewish, Christian, Muslim, etc... Because of their closeness to God They have a high faith rank in the eyes of God.

Olive can be a sign of the degree of purity of faith of every person Because it is because of this faith of people that On earth, the light of truth shines on the hearts of other people who have gone astray and despair And the light of this truth shines like a shining star darkness will be removed and people will get to know God more

References

- Holy Quran, translated by Elahi Qomshaei, 2013, published by: Qom-Nag in
The Bible, Old Translation, 2002, IL am Publishing House.
- Bahrani, Hashim bin Sulaiman, al-Barhan fi Tafsir al-Qur'an, 1415 AH, Qom/ Al-Ba'ath Institute
of Islamic Studies.
- Barvini, Khalil, Borhashmati, Hamed, Roshanfekar, Kobri, winter 1396 A.H., Journal of Jamia Al-
Iraniyeh, Arabic Language and Manners, No. 43, pages 65-86
- Taqvizada, Razi, the Scientific Wonders of the Qur'an in the Fruits of the Pomegranate and Olive
Grapes, Autumn and Winter 1392 AH, Year 7, Number 13
- Fakhr Razi, Muhammad Ibn Umar, Al-Tafseer Al-Kabeer (Mufatih al-Ghaib), 1420 AH,
Beirut/Dar Ihya Al-Tarath Al-Arabi, third edition.
- Grami, Bahram, Zeitoun in the Holy Quran - another look at verse 35 of Surah 24 Noor, spring and
summer 2013, Quran and Hadith Sciences: Interpreter of Revelation: - number 29.
- Tabarsi, Fazl bin Hassan, Majma al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an, 1372 AH, Tehran; Nasser Khosrow.
- Wasafi, Mohammad Reza, Shafi'i, Seyyed Ruhollah, a methodical approach to the place of
covenants in the interpretation of the Qur'an based on the semiotic model of intertextuality,
2012, 10th year, number 2

مقایسه مفهوم زیتون در عهد قدیم و قرآن کریم

زهره السادات موسوی^۱ | هادی بقایی فر^۲

۱. نویسنده مسئول، کارشناسی ارشد هنرهای اسلامی گرایش هنرهای چوبی، دانشکده هنرهای صنعتی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. رایانامه:

janfransvamileh@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد ادبیات فارسی گرایش ادبیات پایداری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه سمنان، ایران. رایانامه: naeini1396@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	از دیر باز زیتون در بین ادیان و فرهنگ های گوناگون مورد توجه بوده است که به صورت آیات زیتون در کتب مقدس به کار رفته است. اما مسئله این است که تا کنون در باره ی اهمیت زیتون، بخصوص در بین ادیان و اعتقادات گوناگون، پژوهشی انجام نشده، مگر تحقیقاتی ناکافی و بسیار سطحی که موضوع زیتون در حاشیه ی آن قرار دارد. تلاش این مقاله آن است که ادای دینی به جایگاه تاریخی زیتون داشته باشد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۱۵	در این پژوهش مفهوم زیتون در متون مقدس قرآن کریم و عهد قدیم مورد بررسی و تحلیل و مقایسه قرار گرفته شده است. هدف از این تحقیق بیان جایگاه زیتون در ادیان مختلف بخصوص یهودیت و اسلام است.
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۳/۲۵	هدف دیگر این مقاله آن است که اهمیت جایگاه زیتون از دل تاریخ بیرون کشیده و دوباره احیاء شود.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۳۰	این مقاله به روش تحلیلی و توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه ای به بررسی تطبیقی مفهوم زیتون در قرآن کریم و عهد قدیم می پردازد؛ بدین صورت که آیات قرآن کریم و عهد قدیم حول مفهوم زیتون استخراج و دسته بندی می شود. برای این منظور، ابتدا مفهوم زیتون در عهد قدیم را بررسی و تحلیل میکنیم. سپس راجع به مفهوم زیتون در قرآن کریم بحث می کنیم. پس از آن مفهوم زیتون در عهد قدیم و قرآن کریم را مقایسه می کنیم. یافته ها نشان می دهد که زیتون در عهد قدیم و قرآن کریم دارای مفاهیم مشترکی است که برگرفته از اعتقادات مذهبی آن ها بوده است؛ مفاهیمی مانند نعمت، برکت و صلح. و نیز این نکته که ریشه ی تقدس زیتون را می توان به تاریخی ترین تمدن ها و فرهنگ ها گره زد.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۴/۸	
واژه های کلیدی: زیتون؛ عهد قدیم؛ قرآن	

استناد: موسوی، زهره السادات ؛ بقایی فر، هادی (۱۴۰۳). مقایسه مفهوم زیتون در عهد قدیم و قرآن کریم . *مطالعات ادیان و عرفان تطبیقی*، ۸ (۱)،

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2024.47085.1148>

۲۴۰-۲۰۹

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

از دیرباز تاکنون انسان‌ها با طبیعت سر و کار داشته‌اند و همیشه نیازمند طبیعت بوده‌اند به صورتی که حتی بعضی از جانوران و گیاهان در نظر انسان به مفاهیم مقدسی تبدیل شده‌اند. بررسی این مفاهیم در بین ادیان مسئله‌ای بسیار مهم است؛ زیرا با این عمل می‌توان با فرهنگ‌ها و عقاید گوناگون آشنا شد. یکی از این گیاهان که از دوران باستان تاکنون همواره مورد توجه بوده، زیتون است. زیتون از دیرباز در ادیان و متون مقدس ادیان مطرح بوده است. از جمله متون مقدسی که در آنها مفهوم زیتون به کار رفته است، عهد قدیم و قرآن کریم است. زیتون در عهد قدیم ۳۴ مرتبه و در قرآن کریم شش مرتبه به کار رفته است. هدف این مقاله، بررسی مقایسه‌ای مفهوم زیتون در عهد قدیم و قرآن کریم و بررسی تاریخی و جغرافیایی عهد قدیم و قرآن کریم با استفاده از این آیات و همچنین ترویج عدالت اجتماعی با استفاده از مفهوم زیتون در آیات عهد قدیم و قرآن کریم است و این فرضیه به خوانندگان بیان می‌شود که قرآن کریم ادامه دهنده و مکمل عهد قدیم است با ذکر مثال از آیات هر دو کتاب. و هدف دیگر بیان و احیای اهمیت زیتون به عنوان یک گیاه مقدس در بین ادیان قدیمی است.

فرضیه نویسندگان بر این است که برخلاف تصور عام که زیتون را بیشتر نماد صلح می‌دانند، بیشترین مفهومی که در ارتباط با زیتون میان قرآن کریم و عهد قدیم مشترک است، مفهوم نعمت الهی، سرمایه و دارایی و نماد انسان مؤمن است.

پژوهشی که هدف آن بررسی و مقایسه‌ی مفهوم زیتون در متون قرآن کریم و عهد قدیم و بیان حقایقی در این مورد باشد، یافت نشده است. و این پژوهش دارای نوآوری است. فقط در پژوهش‌های یافت شده، این مقاله‌ها موجود بود مانند: بهرام گرامی، مقاله‌ی (زیتون در قرآن کریم - نگاهی دیگر به آیه ۳۵ از سوره ۲۴ نور) (۱۳۹۰) در این مقاله تنها درباره‌ی زیتون در قرآن کریم و آن هم آیه ۳۵ سوره نور بحث شده است.

مفهوم و موارد استفاده از درخت در قرآن کریم توسط هانیه اخوت و علی اکبر تقوایی در مقاله‌ی (بررسی مفهوم و موارد استفاده از درخت در قرآن کریم) (۱۳۸۸) بررسی شده است. در این مقاله نیز فقط به درک کلی درباره‌ی درخت و گیاه در آیات قرآن سخن رفته است و نه اختصاصاً زیتون، آن هم در قرآن کریم و عهد قدیم و ادیان مختلف.

مرضیه مختاری پور در مقاله‌ی (اعجازهای گیاه شناسی قرآن کریم) (۱۳۹۳) فقط از گیاه در قرآن به طور کلی و در مورد شیوه‌ی تولید مثل گیاهان در قرآن صحبت کرده است. فریده مجیدی خامنه در مقاله (میوه‌های بهشتی در قرآن/زیتون) (۱۳۷۹) تنها به زیتون در اشعار چند شاعر به صورت نمادین پرداخته است. مهدی مهدی زاده در مقاله (زیتون از دیدگاه اسطوره) (۱۳۸۶) زیتون را از نظر اسطوره شناسی مورد بررسی قرار داده.

David Eitam در مقاله (The Olive Culture in Ancient Israel) (1994) تنها به جایگاه زیتون در اسرائیل پرداخته است.

Stephen D. Ricks در مقاله (The Allegory of the Olive Tree) (1995) به پیشینه تاریخی زیتون در یهودیت و مسیحیت از لحاظ نمادین و گیاهشناسی پرداخته و نه در قرآن. William F. Dankenbring در مقاله (Biblical Mystery of the Olive Tree) (1995) تنها به رمز و راز زیتون و کاربرد آن در بنی اسرائیل می پردازد و نه به مفاهیم آن در عهد عتیق و قرآن.

۲- زیتون در عهد قدیم

آیات عهد قدیم را که در آنها زیتون به کار رفته است ذیل عناوین زیر می توان دسته بندی کرد:

۲-۱. زیتون به عنوان نعمت و پاداش الهی

زیتون در برخی از آیات عهد قدیم به عنوان نعمت و پاداش خداوند به کار می رود، که سلب آن نیز به نوعی عذاب الهی محسوب می شود. این دسته آیات را می توان در عناوین زیر دسته بندی و بررسی کرد:

۲-۱-۱. زیتون در سرزمین موعود

در آیاتی که درباره سرزمین موعود و نعمتهای آن صحبت می کنند، زیتون نیز به عنوان نعمت الهی ذکر می شود. برای مثال در سفر تشبیه آمده است: «وقتی که خداوند، خدایتان شما را به سرزمینی که به پدرانانتان ابراهیم و اسحاق و یعقوب وعده داده است برساند یعنی به شهرهای بزرگ و زیبایی که شما بنا نکرده اید و خانه هایی پر از چیزهای خوب که شما آنها را تهیه نکرده اید، چاه هایی که شما نکرده اید، تاکستانها و درختان زیتونی که شما نکاشته اید، آنگاه وقتی که خوردید و

سیر شدید مواظب باشید خداوند را که شما را از سرزمین بندگی مصر بیرون آورد فراموش نکنید.» (تثنیه ۶: ۱۱). در اینجا به طور خاص به محصول انگور و زیتون اشاره شده که هم می تواند به این اشاره داشته باشد که در آن زمان و در آن ناحیه این دو محصول به خصوص زیتون فراوانتر از انواع دیگر یافت می شده و از اهمیت بیشتری برخوردار بودند، گویا داشتن درختان تاک و زیتون از داراییهای با ارزش محسوب می شده که تصاحب آن از غنیمت های بزرگ بوده است. نکته دیگر اینکه در انتها خدا به قوم اسرائیل متذکر می شود که رسیدن به خواسته ها و برطرف شدن نیازها باعث نشود که مردم از یاد خدا غافل شوند.

در سفر تثنیه نیز از زیتون در کنار دیگر میوه های سرزمین موعود یاد می شود: «آنجا سرزمین گندم و جو، انگور و انجیر، انار و زیتون، و عسل است.» (تثنیه ۸: ۸). در اینجا خداوند با ذکر محصولات مهم سرزمین موعود یعنی سرزمینهای کنعان، اردن، اورشلیم و فلسطین، تاکید بر آن دارد که سرزمینی که قوم اسرائیل را به آنجا هدایت می کند و این سرزمینها را به قوم هدیه می دهد چقدر حاصلخیز و غنی بوده و اندازه کرم و بخشش و بزرگواری و رحمت خود را بیان می کند. شاید خدا می خواهد که انسان همواره بداند که پس از گذراندن سختیها، فضلی که خدا به او عنایت می کند بی نهایت است.

در کتاب یوشع نیز از زیتون به عنوان یکی از درختان سرزمین موعود نام برده می شود: «زمینی را که در آن زحمت نکشیده بودید و شهرهایی را که خود بنا نکرده بودید، به شما بخشیدم تا در آن ساکن شوید و از میوه تاکستانها و باغهای زیتونی که خود زحمت کاشتن آنها را نکشیده بودید، بخورید.» (یوشع ۲۴: ۱۳). در نهایت یوشع با یادآوری این نعمتهای خدا از قوم خود می خواهد که خدا را عبادت کنند و از او روی گردان نباشند و بتها را پرستش نکنند.

آیه دیگری که در آن از زیتون به عنوان نعمت الهی در سرزمین موعود یاد می کند، در کتاب نحمیاست: «قوم تو شهر های حصار دار و زمینهای حاصلخیز را گرفتند، خانه هایی را که پر از چیزهای خوب بود از آن خود ساختند، و چاههای آب و باغهای انگور و زیتون و درختان میوه را تصرف کردند. آنها خوردند و سیر شدند و از نعمتهای بی حد تو برخوردار گشتند.» (نحمیا ۹: ۲۵). این آیات مربوط به تصرف کنعان توسط بنی اسرائیل است که اهالی آنجا را مغلوب خویش ساختند و از سرزمین حاصل خیز و باغ های آنجا استفاده کردند.

در کتاب دوم پادشاهان نیز بر زیتون به عنوان یکی از درختان و میوه های سرزمین موعود تاکید می کند: «تا زمانی که بیایم و شما را به سرزمینی دیگر ببرم که مانند سرزمین شما پر از نان و شراب، غله و عسل، و درختان انگور و زیتون است. اگر چنین کنید زنده خواهید ماند. پس به حزقیا گوش ندهید، زیرا شما را فریب می دهد و می گوید که خداوند شما را خواهد رها کند.» (دوم پادشاهان ۱۸: ۳۲). این آیه سخنان فرمانده سپاه آشور با مردم اورشلیم است. آشوریان که خود بت پرست بودند و با قوم اسرائیل در جنگ بودند خطاب به مردم اسرائیل آنها را بر علیه حزقیای نبی می شورانند و با سخنان خود و دادن وعده مال دنیا سعی دارند ایمان مردم به خدای یگانه را تضعیف کنند.

در کتاب حجی نیز از زیتون به عنوان برکت و پاداش الهی یاد می شود: «اگر چه غله ای در انبارها باقی نمانده، و هنوز درختان انگور، انجیر، انار و زیتون میوه نداده اند، ولی من به شما برکت خواهم داد.» (حجی ۲: ۱۹). محتوای این آیه این است که خدا از مردم بنی اسرائیل می خواهد که برای خانه او ارزش قائل شوند چرا که آن محلی برای عبادت مردم و مایه اتحاد آن ها می شود و با وجود خانه خدا مردم همیشه یاد خدا در یادشان می ماند و باعث می شود که وجود پر برکت آن مردم کمتر به گناه روی آورند. همچنین این آیه می گوید قبلا که بسبب روی گردانی مردم از خدا و سرپیچی از دستورات او، برکت از زندگی آن ها دور شده بود، این بار بخاطر ایمان آوردن مردم و اطاعت از دستورات خدا و اتحاد آن ها دوباره برکت به زندگی آن ها برمی گردد و خسارات قبلی جبران می شود.

۲-۱-۲. سلب زیتون به عنوان مجازات الهی

در برخی از آیات عهد قدیم، سلب و از دست دادن زیتون به عنوان مجازات و عذاب الهی مطرح می شود. برای مثال در سفر تثنیه آمده است: «در همه جا درختان زیتون خواهند روید، ولی از آنها روغنی بدست نخواهید آورد، چون میوه شان قبل از رسیدن خواهد ریخت.» (تثنیه ۲۸: ۴۰). در این آیه ابتدا خدا از برکات خود نسبت به مردمی که از فرمان او اطاعت کنند سخن گفته است و در ادامه عواقب نافرمانی از فرمانش را ذکر کرده است، باز از زیتون نام برده شده که از دارایی های بارزش مردم بوده و رونق زندگی آنها وابسته به آن بوده است.

در کتاب ارمیا نیز آمده است که: «قوم من مانند درخت زیتون سر سبز، پر از میوه های خوب و زیبا بود؛ اما اکنون شکسته و خرد شده است، چون من شعله های سوزان خشم دشمنان را بر ایشان

فرو آورده ام.» (ارمیا ۱۱: ۱۶). این آیه قسمتی از پیام خدا به ارمیا است تا آن را به مردم یهودا و اهالی اورشلیم برساند. در این آیه خدا بنی اسرائیل را که قبلا به خدا ایمان داشتند به درخت زیتونی تشبیه کرده که اکنون به سبب بلایی که خدا به علت نافرمانی آن ها بر سرشان آورده، شاخه‌هایش شکسته است؛ یعنی قوم بنی اسرائیل متلاشی و نابود شده و خدا یاریشان نمی کند و از بنی اسرائیل تعداد کمی بر ایمان خود باقی می ماند.

در کتاب عاموس نیز یکی از شکلهای عذاب الهی، گرفتن و سلب زیتون معرفی می شود: «آفت بر مزرعه ها و تاکستانهای انگور شما فرستادم. ملخ، درختان انجیر و زیتون شما را خورد. با اینحال، بسوی من بازگشت نکردید.» (عاموس ۴: ۹). ساکنین سامره با وجود ثروت زیاد، مردم نیازمند را یاری نمی کردند. در بیت ئیل و جلجال برای بپختن قربانی کرده و از خدا روی گردان بودند. خدا به سبب گناهشان انواع بلا و مصیبت بر سرشان آورد. همان بلاهایی که بر مصر فرستاد بر سر آن ها نیز آورد، ولی با اینحال به سوی خدا بازگشت نکردند. محتوای این آیه برای زندگی ما نیز درس های بزرگی دارد. بعضی از بلاهایی که بر سر جامعه بشری می آید به خاطر این است که مردم از خدا روی گردان شده اند و به بت های خود دل بسته اند. با این تفاوت که امروز جنس و نوع و نام بت های زمان بنی اسرائیل تغییر کرده و تبدیل به بت های امروزی شده است.

در کتاب میکاه نیز به مجازات بنی اسرائیل اشاره می کند و می گوید: «خواهید کاشت، ولی درو نخواهید کرد. از زیتون، روغن خواهید گرفت، ولی خودتان از آن بی بهره خواهید ماند. انگور را زیر پا له خواهید کرد، ولی شراب آن را نخواهید نوشید.» (میکاه ۶: ۱۵). میکاه نیز مانند سایر پیامبران بنی اسرائیل، مردم را متوجه گناهانشان می کرد. متن این آیه مربوط به گناه و مجازات بنی اسرائیل است زیرا آن ها اموال زیادی در خانه هایشان انباشته بودند که شاید از راه هایی مانند کم فروشی، احتکار، ربا و ظلم و زور به دیگران بدست آورده بودند. آن ها فکر می کردند که با وجود این اعمال، دچار بلا و مصیبتی نمی شوند. ولی زمانی که دشمن به اورشلیم حمله کرد مردم دیگر وقتی برای درو محصولاتشان نداشتند، زیرا که از دست دشمن فرار کردند. بنابراین در چنین جامعه ای که دچار اختلاف طبقاتی شده بود بیشتر مردم فقیر و نیازمند شده بودند و قدرت و توان خرید مایحتاج زندگیشان و توان مقابله، موقع حمله دشمن نداشتند. همچنین تعداد کمی از افراد ثروتمند بنی اسرائیل که از اموال خود جمع آوری کرده بودند و حاضر نشدند مقداری به فقرا بدهند، خودشان

نیز فرصتی برای استفاده از آن پیدا نکردند و آن محصولات نصیب دشمنان شد. این بلایا در واقع نتایج اعمال خود مردم بنی اسرائیل بود.

در کتاب حبقوق نیز به این مطلب اشاره می‌کند: «هر چند درخت انجیر شکوفه ندهد و درخت انگور میوه نیاورد، هر چند محصول زیتون از بین برود و زمینها بایر بمانند، هر چند گله‌ها در صحرا بمیرند و آغلها از حیوانات خالی شوند، اما من شاد و خوشحال خواهم بود زیرا خداوند نجات دهنده ی من است.» (حبقوق ۳: ۱۸، ۱۷).

در این آیه منظور از آوردن درخت انجیر، درخت انگور، محصول زیتون و گله‌های حیوانات، هم می‌تواند به معنای واقعی خود باشد که بعد از حمله بابلی‌ها به سرزمین یهود و درگیر شدن یهودیان به جنگ با بابلی‌ها، از بین می‌روند زیرا که آن زمان دیگر کسی نیست که به درختان و حیوانات رسیدگی کند. و هم می‌تواند سمبلی از ارزش‌های جامعه باشد که بسبب گناهان و بی‌ایمانی مردم به خدا نابود می‌شود.

۲-۲. کاربرد زیتون در زندگی بنی اسرائیل

برخی از آیات عهد قدیم به کاربرد زیتون در زندگی بنی اسرائیل اشاره دارد.

۲-۲-۱. زیتون به عنوان دارایی و سرمایه

در زندگی بنی اسرائیل درختان زیتون به عنوان دارایی و اموال آنها محسوب می‌شده است. برای مثال در کتاب دوم پادشاهان می‌گوید: «الیشع به او گفت: «آیا خیال می‌کنی وقتی نعمان از عرابه اش پیاده شد و به استقبال تو آمد، روحم خبر نداشت؟ آیا حالا وقت گرفتن پول و لباس، باغات زیتون و تاکستانها، گله‌ها و رمه‌ها، غلامان و کنیزان است؟» (دوم پادشاهان ۵: ۲۶).

مطالب این آیه در مورد مواخذه کردن جیحزی است. الیشع پیامبر با قبول نکردن و رد هدایای نعمان در ازای شفای او نشان داد که داشتن ایمان به خدا خریدنی نیست و با مال دنیا نمی‌توان عوض کرد؛ ولی جیحزی خدمتکار الیشع به دلیل ایمان ضعیف خود از یاد خدا غافل شده و حرص و طمع، چشمان او را به روی حقیقت بسته و مرتکب گناه شد.

در کتاب اول تواریخ نیز آمده است: «بعل حانان جدیری مسئول باغهای زیتون و درختان افراغ در دشتهای هم مرز کشور فلسطین بود. یوآش متصدی ذخیره روغن زیتون بود.» (اول تواریخ ۲۷:

۲۸). در این باب در باره تقسیمات سپاه اسرائیل، رؤسای قبیله ها و ناظران دارایی پادشاه صحبت کرده است.

در این آیه ناظران دارایی داوود نبی را اعلام می کند. مشخص می شود که باغهای زیتون علاوه بر دارایی حکومت اسرائیل از سرمایه های باارزش ملی یهودیان بوده است.

در کتاب اول سموئیل نیز نوشته شده است که «او بهترین مزارع و تاکستانها و باغهای زیتون را از شما خواهد گرفت و به افراد خود خواهد داد.» (اول سموئیل ۸: ۱۴).

در اینجا می فهمیم زمانی که مردم به جای اینکه به خدا روی بیاورند و قدرت مطلق را از آن خدا بدانند، به سمت ظواهر دنیا رفته و ظلم پذیر می شوند، خدا هم راه را برای تسلط ظالم بر مردم باز می کند و مردم را به حال خود وامی گذارد.

در کتاب نحمیا می گوید: «مزرعه ها، تاکستانها، باغهای زیتون و خانه هایشان را و نیز سودی را که از ایشان گرفته اید همین امروز پس بدهید.» (نحمیا ۵: ۱۱).

این آیه راجع به عده ای از زنان و مردان یهودی است که از هم نژادان خود شکایت کردند. آنها گفتند که ما پول کافی نداریم که مالیات تاکستان ها و باغ ها و مزرعه خود را به پادشاه بدهیم، پس مجبور شدیم آنها را به گرو بگذاریم حتی دختران خود را بفروشیم و اکنون پول نداریم تا آنها را باز پس بگیریم. نحمیا از شنیدن شکایات مردم خشمگین شد و رؤسا و بزرگان قوم را سرزنش کرده و به آنها گفت که چرا به برادران یهودی خود ظلم می کنید. نحمیا از بنی اسرائیل می خواهد که دست از ربا خواری بردارند.

کلمه سود که در این آیه ذکر شده در مورد عمل ربا خواری است. بنابر این خدا با ربا خواری که از عوامل اصلی به وجود آمدن جامعه طبقاتی است مقابله می کند.

در کتاب داوران نیز از زیتون به عنوان دارایی و سرمایه یاد می کند: «بعد مشعلها را آتش زد و شغالها را در میان کشتزارهای فلسطینیان رها نمود. با این عمل تمام محصول و درختان زیتون سوخته و نابود شد.» (داوران ۱۵: ۵).

از آنجا که یک دسته از داراییها و سرمایه های بنی اسرائیل زیتون بوده است، عهد قدیم بر بخشش میوه های زیتون به دیگران، به ویژه فقرا تاکید می کند. برای مثال در سفر خروج می گوید: «اما در سال هفتم بگذارید زمین استراحت کند و آنچه را که در آن می روید واگذارید تا فقرا از آن

استفاده کنند و آنچه از آن باقی بماند حیوانات صحرا بخورند. این دستور در مورد باغ انگور و باغ زیتون نیز صدق می‌کند.» (خروج ۲۳: ۱۱).

در باب ۲۳ در مورد عدل و انصاف صحبت می‌کند. در آیه ۱۱ می‌خواهد بگوید زمینی که شش سال در آن کشت و زرع شده نیاز به استراحت دارد و خاک زمین بعد از شش سال به علت فعالیت و فعل و انفعالات، مواد معدنی و آلی خود را از دست می‌دهد و برای کاشت و درو مناسب نیست که این مطلب یادآور روز سبت است که خدا به حضرت موسی (ع) توصیه کردند که این روز را گرامی بدارند و بعد از شش روز کار روزانه، روز هفتم دست از کار کشیده و به استراحت بپردازد. همچنین در این آیه خدا امر به حکمی شبیه زکات کرده و انسانها را دعوت می‌کند که به فکر نیازمندان و حتی حیوانات نیز باشند، و بخصوص با ذکر نام انگور و زیتون که بیشتر مورد مصرف مردم بود تاکید بیشتری می‌بینیم.

همچنین در سفر تشنیه نیز تاکید می‌کند که: «وقتی که محصول زیتون خود را از درخت می‌تکانید شاخه‌ها را برای بار دوم تکان ندهید، بلکه باقیمانده را برای غریبان، یتیمان و بیوه زنان بگذارید.» (تشنیه ۲۴: ۲۰).

شاید یکی از دلایل این که در این آیه نام زیتون برده شده است این باشد که بخشندگی و سخاوت و نوع دوستی با نام زیتون پیوند خورده است. همانطور که این گونه پیوند را در کتاب پیدایش بین آرامش و صلح و نام زیتون می‌بینیم. (پیدایش ۸: ۱۱).

همچنین در این آیه، مبارزه با اختلاف طبقاتی را شاهدیم. خدا به مردم قوم اسرائیل توصیه می‌کند که با بخشش مال خود به فقرا دست از مال اندوژی بر دارند و اختلاف طبقاتی را به حداقل برسانند.

۲-۲-۲. استفاده از روغن زیتون

یکی دیگر از کاربردهای زیتون در زندگی بنی اسرائیل، استفاده از روغن زیتون است. برای مثال در کتاب اول تواریخ می‌گوید: «بعل حانان جدیری مسئول باغهای زیتون و درختان افراغ در دشتهای هم مرز کشور فلسطین بود. یوآش متصدی ذخیره روغن زیتون بود.» (اول تواریخ ۲۷: ۲۸). در این باب در باره تقسیمات سپاه اسرائیل صحبت شده، رؤسای قبیله‌ها و ناظران دارایی پادشاه صحبت

کرده است. در این آیه ناظران دارایی داوود نبی را اعلام می کند. مشخص می شود که باغهای زیتون علاوه بر دارایی حکومت اسرائیل از سرمایه های باارزش ملی یهودیان بوده است.

۲-۳. استفاده در ساخت خیمه و سایه بان

درخت زیتون در ساخت خیمه و سایه بان نیز کاربرد داشته است. به عنوان نمونه، در کتاب نحμία می خوانیم: «و تاکید شده بود که در تمام شهر های اسرائیل و در شهر اورشلیم، اعلام شود که قوم به کوهها بروند و شاخه های درختان زیتون، آس، نخل و سایر درختان سایه دار بیاورند و خیمه درست کنند.» (نحمیا ۸: ۱۵). این آیه درباره احیای یک مراسم کهن در قوم اسرائیل است، به نام عید خیمه ها.

خدا می فرماید هدف از این عید آن است که نسلهای بعدی بدانند هنگامی که من بنی اسرائیل را از مصر بیرون آوردم، آن ها را در زیر سایبان ها سکونت دادم. عید خیمه ها در ماه هفتم که برابر با ماه مهر است برگزار می شد، و ماه مهر آغاز فصل هرس کردن درختان است یعنی درست زمانی است که درختان آماده می شوند که به خواب زمستانی بروند. بنابر این در زمان عید خیمه ها درختان زیتون با میوه های غیر روغنی و کم ارزشتر از انواع دیگر آن به دست مردمان عادی هرس میشد و این عمل نه تنها آسیبی به درختان زیتون نمی زد بلکه فواید زیادی برای درختان زیتون داشت.

۲-۳. تمثیل های زیتون

در برخی از آیات عهد قدیم، زیتون به عنوان تمثیل به کار می رود که در ادامه به این تمثیلهای می پردازیم:

۲-۳-۱. صلح و آرامش

در سفر پیدایش در داستان حضرت نوح(ع) آمده است: «این بار، هنگام غروب آفتاب، کبوتر در حالی که برگ زیتون تازه ای به منقار داشت، نزد نوح بازگشت. پس نوح فهمید که در بیشتر نقاط، آب فرو نشسته است» (پیدایش ۸: ۱۱).

در این آیه این طور استنباط می شود که درخت زیتون چقدر در برابر آن طوفان عظیم که همه چیز را در خود فرو برده است مقاوم بوده و سرسختانه ایستادگی کرده است. و اینکه ریشه درخت زیتون بسیار محکم و مقاوم است که طوفان آن را از بین نبرده، چرا که کبوتر از میان آن همه انواع گیاهان، تنها موفق به یافتن زیتون شده است. از طرفی می توان گفت زمانی که طوفان به پایان رسیده و

کشتی نوح به ساحل نجات می رسد شاخه زیتون که توسط کبوتر حمل می شود نمادی از شروع زمان آرامش و دور شدن خطر است چرا که زیتون از زمانهای دور منبع غذایی مردم و نمادی از زندگی بوده است.

۲-۳-۲. انسان قوی و سالم

در کتاب مزامیر، زیتون تمثیلی برای انسان سالم و قوی است: «زن او در خانه اش همچون درخت انگور پر ثمر خواهد بود. فرزندانش مانند درختان زیتون قوی و سالم، به دور سفره اش خواهند نشست.» (مزامیر ۱۲۸: ۳).

میوه دهی انگور بیشتر از سایر درختان و بخصوص بیشتر از زیتون بوده و همین خصوصیت دلیل خوبی است که درخت انگور را به زن تشبیه کند. زیرا که هر دو در امر تولید مثل مشابه هم هستند. و اما در مورد خصوصیت درخت زیتون باید گفت که درخت بسیار مقاومی است. شاید میوه دهی آن زیاد و سریع نباشد ولی برعکس درخت انگور که نیاز به آب فراوان و رسیدگی زیاد دارد، درخت زیتون در بیشتر شرایط آب و هوایی رشد می کند و همیشه سبز است، حتی در فصل سرما. در این آیه نیز از نظر مقاومت، فرزندان قوی و سالم به درخت زیتون تشبیه شده است.

۲-۳-۲. ایمان

در عهد قدیم، انسان مومن و متوکل به خدا به زیتون تشبیه می شود. برای مثال در کتاب مزامیر نوشته شده: «اما من مانند درخت زیتونی هستم که در خانه خدا سبز می شود، من تا ابد به رحمت خدا توکل خواهم کرد.» (مزامیر ۵۲: ۸).

داوود که از بندگان با ایمان خدا بود در این آیه خود را به درخت زیتون تشبیه کرده است. یعنی همانطور که درخت زیتون همیشه سبز است حتی در فصل سرما، و سبز بودنش دائمی است، توکل داوود به خدا نیز همیشگی است و این توکل هرگز قطع نمی شود. البته این آیه از نظر محتوا می تواند شامل تمام کسانی شود که ایمان واقعی و خالص به خدا دارند و همواره به او توکل می کنند. در کتاب اشعیا نیز اینگونه بیان شده است: «عده بسیار کمی از قوم اسرائیل باقی خواهند ماند، همانگونه که پس از چیدن زیتون دو سه دانه روی شاخه های بلند، و چهار پنج دانه نوک شاخه های کوچک باقی می ماند.» این را خداوند، خدای اسرائیل فرموده است. (اشعیا ۱۷: ۶).

در آن زمان بنی اسرائیل وارد سرزمین سوریه شده و اکثر آن ها بت پرست شده بودند. در این آیه خدا به بنی اسرائیل هشدار می دهد که از آن ها تنها تعداد خیلی کمی ایمان واقعی خود را نگه میدارند. در آن زمان برای چیدن میوه های زیتون با دست یا ترکه ای ضخیم به شاخه های درخت ضربه می زدند و با این کار همیشه تعدادی از میوه های زیتون بر شاخه های درخت یا شاخه های افتاده باقی می ماند. در این آیه نیز باقی ماندن عدّه ی کمی از مؤمنین واقعی را به تعداد کم باقی مانده زیتون بر روی شاخه ها تشبیه کرده است.

همچنین در کتاب اشعیا آمده است: «در تمام ممالک دنیا این اتفاق خواهد افتاد. دنیا مانند درخت زیتونی خواهد بود که تکانیده شده باشد، و یا خوشه انگوری که میوه اش را چیده باشند.» (اشعیا ۲۴: ۱۳). مضمون این آیه این است که اگر مردم از احکام و اوامر خدا سرپیچی کنند، جهان دچار لعن و نفرین خدا خواهد شد و انسان ها تاوان گناهان خود را پس می دهند. همه مردم به یک سرنوشت دچار خواهند شد.

در کتاب هوشع نیز انسان مومن به درخت زیتون تشبیه می شود: «شاخه هایش به زیبایی شاخه های زیتون گسترده خواهد شد و عطر و بوی آن همچون عطر و بوی جنگلهای لبنان خواهد بود.» (هوشع ۱۴: ۶).

محتوای این آیه این است، زمانی که بنی اسرائیل از گناهان خود توبه کنند و رو به سوی خدا بیاورند به سبب ایمانشان همچون درخت زیتونی می شوند که شاخه های زیبایش گسترده می شود. در کتاب زکریا نیز زیتون تمثیلی برای انسان مومن و برگزیده الهی است. در این کتاب می گوید: «همچنین دو درخت زیتون می بینم که یکی در طرف راست و دیگری در طرف چپ چراغدان قرار دارد.» (زکریا ۴: ۳). «سپس پرسیدم: آن دو درخت زیتون دو طرف چراغدان» (زکریا ۴: ۱۱). «و آن دو شاخه زیتون کنار دو لوله طلا که از آنها روغن می ریزد، چه هستند؟» (زکریا ۴: ۱۲). «گفت: نمی دانی؟» «گفتم: نه نمی دانم» (زکریا ۴: ۱۳). «آنگاه او به من گفت: آن ها نشانه دو مردی هستند که خداوند، مالک تمامی جهان آن ها را برگزیده و مسح کرده تا او را خدمت کنند» (زکریا ۴: ۱۴).

باب ۴ به نام رویای چراغدان است و مطالبی که در آن آمده بیشتر به صورت سمبل و نمادین است. زکریا در رویا فرشته ای را می بیند و گفتگویی بین آن ها صورت می گیرد. همچنین زکریا در رویای خود چراغدانی می بیند که هفت چراغ دارد و بر سر آن روغندانی هست که بوسیله هفت لوله

ای که به آن متصل است به چراغ‌ها روغن می‌رساند. زکریا معنای چراغ‌ها را از فرشته می‌پرسد. فرشته جواب می‌دهد که این هفت چراغ نشانه‌ای هستند از چشمان خداوند که همه جای دنیا را زیر نظر دارند. به نظر نویسنده این نوشته به این معنی است که خدا همواره مراقب تمام اتفاقات جهان بوده و هست و بر تمام امور تسلط کامل دارد.

زکریا دو درخت زیتون نیز در رویا می‌بیند، یکی در طرف راست و دیگری در طرف چپ چراغدان و دو شاخه زیتون کنار دو لوله طلا که از آن‌ها روغن می‌ریزد. زکریا معنی آن‌ها را نیز از فرشته می‌پرسد و فرشته جواب می‌دهد که آن‌ها نشانه دو مردی هستند که خداوند، مالک تمامی جهان، آن‌ها را برگزیده و مسح کرده تا او را خدمت کنند.

در اینجا درخت و دو شاخه زیتون نمادی از دو مردی هستند که مورد توجه خاص خدا هستند. در کتاب زکریا نام دو تن از کاهنان یهودی ذکر شده است. یکی در باب ۳ تحت عنوان «رویای کاهن اعظم» که زکریا یهوشع، کاهن اعظم را در حضور خداوند می‌بیند. فرشته خطاب به یهوشع گفت که خداوند چنین فرموده: «اگر از قوانین من اطاعت کنی و هر آنچه به تو می‌گویم انجام دهی، تو را سرپرست خانه خود می‌سازم و به تو اجازه می‌دهم مثل این فرشته‌ها به حضور من بیایی، من خدمتگزار خود را که «شاخه» نامیده می‌شود خواهم آورد».

منظور از کلمه شاخه که در این رویا، مسیح موعود است. شبیه این مضمون به همراه کلمه شاخه در کتاب اشعیا نیز آمده است (۱۱: ۱). حال در کتاب زکریا خداوند در مورد یهوشع چنین می‌فرماید: «تو نمونه‌ای هستی از آن مردی که «شاخه» نامیده می‌شود. او از جایی که هست جوانه خواهد زد و خانه خداوند را بازسازی خواهد کرد» (۶: ۱۲). مطلب فوق نشان می‌دهد که خدا یهوشع را از نظر مقامی نزدیک به مقام حضرت مسیح دانسته و کلمه نمادین شاخه را برای هر دو به کار برده است. در ثانی یهوشع سمبل قوم یهود شناخته می‌شد.

همچنین در کتاب زکریا خداوند در مورد زروبابل می‌فرماید: «دست‌های زروبابل این خانه را بنیاد نهاد و دست‌های وی آن را تمام خواهد کرد. وقتی این کار انجام شود آنگاه قوم من خواهند دانست که من تو را فرستاده‌ام» (۴: ۹)

در کتاب حجی نوشته شده زروبابل حاکم یهودا بود که مسئولیت بازسازی خانه خدا را به عهده

داشت (۱: ۱)

مطالبی که در مورد یهوشع و زروبابل در کتاب زکریا نوشته شده نشان می دهد که خدا توجه خاصی به این دو شخص داشت. بنابر این به این نتیجه می رسیم که منظور از آن دو درخت و شاخه زیتون در آیه ۱۱ و ۱۲ در باب ۴ می تواند یهوشع و زروبابل باشد (۴: ۱۱) (۴: ۱۲). همچنین در ادامه نوشته شده خدا این دو مرد را برگزیده و مسح کرده تا او را خدمت کنند (۴: ۱۴). در این آیه که در مورد مسح کردن نوشته گویای این است که خدا در مورد دو کاهن صحبت می کند؛ زیرا که عمل مسح کردن فقط مخصوص کاهنان بود و باز به این نتیجه می رسیم که آن دو کاهن می توانند زروبابل و یهوشع بوده باشند.

مثال دیگر اینکه، در کتاب داوران می خوانیم: «روزی درختان تصمیم گرفتند برای خود پادشاهی انتخاب کنند. اول از درخت زیتون خواستند که پادشاه آنها شود. اما درخت زیتون نپذیرفت و گفت: آیا درست است که من تنها به دلیل سلطنت بر درختان دیگر، از تولید روغن زیتون که باعث عزت و احترام خدا و انسان می شود، دست بکشم؟» (داوران ۹: ۹ و ۸).

این که در این آیه از میان انواع درختان ابتدا از درخت زیتون خواستند که پادشاه بشود، نشان می دهد که درجه و مقام معنوی زیتون در بین درختان بالاترین مقام است. در اینجا درخت زیتون نمادی از انسان های با ایمان و خدا پرست و آزاده ای است که سرسپردگی در برابر خواست خدا را با هیچ چیز حتی مقام پادشاهی و مال دنیا عوض نمی کنند. تولید روغن برای درخت زیتون مانند عبادت و خدمت انسانهای مومن و خداپرست است که نسبت به خدا و خلق خدا انجام می دهند.

در کتاب ایوب از زیتون به عنوان نماد ایمانی استفاده شده که هنگام از دست دادن آن، شخص مانند درخت زیتون بی ثمر می شود: «او مانند درخت انگوری که میوه اش قبل از رسیدن پلاسیده و مثل درخت زیتونی که شکوفه هایش ریخته باشد، بی ثمر خواهد بود.» (ایوب ۱۵: ۳۳).

این آیه قسمتی از سخنان الیفاز تیمانی، دوست ایوب است که در وصف مرد شروری بیان شده است. مضمون این آیه این است، کسی که خدا شناس است و شرارت می ورزد و با اعمالی چون رشوه که ستمی در حق مردم است، هم به خدا کفر می ورزد و هم به مردم ظلم می کند مانند یک درخت انگور است که میوه اش قبل از رسیدن پلاسیده باشد و درخت زیتونی که شکوفه هایش ریخته باشد، بی ثمر خواهد بود. در عاقبت، زندگی فرد خداشناس هم هر چند ثروتمند باشد بیهوده خواهد بود و به بار نخواهد نشست.

نکته این است که در کتاب ایوب، اینطور استنباط می شود، به خاطر اینکه هر مصیبتی که به او رسیده تحمل کرده و شکایتی به خدا نکرده است دوباره هر آن چیزی که از دست داده بود، به دست می آورد. مردم از خواندن این روایات ضعیف این طور به آن ها تفهیم می شود که در زندگی هر نوع مصیبتی که بر سر آن ها بیاید خواست خدا بوده و باید تنها صبر کنند و دست روی دست بگذارند تا بلکه خدا به آن ها نیز عنایتی کرده و از مصیبت رها سازد. در حالی که در داستان ایوب در عهد قدیم، ایمان حقیقی ایوب محور اصلی داستان است و درسی که از آن می گیریم این است که نجات دهنده انسان، ایمان حقیقی و اعتماد او به خدا است.

در کتاب اشعیا نیز اینگونه از تمثیل زیتون برای توضیح مجازات انسانهای بی ایمان استفاده می کند: «در تمام ممالک دنیا این اتفاق خواهد افتاد. دنیا مانند درخت زیتونی خواهد بود که تکانیده شده باشد، و یا خوشه انگوری که میوه اش را چیده باشند» (اشعیا ۲۴: ۱۳). مشابه همین مضمون را قبلاً داشته ایم و در (اشعیا ۱۷: ۶) همین مضمون تکرار شده است.

۳. زیتون در قرآن کریم

آیات قرآن کریم را که در آنها زیتون به کار رفته است ذیل عناوین زیر می توان دسته بندی کرد:

۳-۱. زیتون به عنوان نعمت الهی و دارایی و سرمایه

دقیقا در ۴ آیه از شش آیه ی مربوط به زیتون که در قرآن کریم آمده، زیتون به عنوان نعمت الهی و دارایی و سرمایه مردم یاد شده است.

۳-۱-۱. زیتون نشانه ای برای تفکر و خدانشناسی

در آیاتی که درباره نعمت های خدا صحبت شده و مردم را به تفکر و خدانشناسی دعوت می کند، زیتون نیز به عنوان نعمت الهی و سرمایه ای برای گذران زندگی مردم ذکر می شود. به عنوان نمونه در سوره انعام خدا فرموده است:

« وَ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَ جَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَ الزَّيْتُونِ وَ الرِّمَّانِ مُشْتَبِهًا وَ غَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَ يَنْعِهِ إِن فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ » (و هم اوست خدایی که از آسمان آبی فرو بارید پس هر نبات را بدان رویاندیم و سبزه ها را از زمین برون آوردیم و از آن سبزه ها دانه هایی که بر روی هم چیده شده بیرون آریم و از شکوفه نخل خوشه هایی است به هم پیوسته، و

باغهای انگور و زیتون و انار که برخی شبیه و برخی نامشابه به هم است (خلق کنیم)، شما در آن باغها هنگامی که میوه آن پدید آید و برسد (با چشم تعقل) بنگرید، که در آن آیات و نشانه‌هایی (از قدرت خدا) برای اهل ایمان هویداست) (انعام: ۹۹).

در مورد اینکه چرا زیتون در کنار درخت انگور و انار آورده شده و از نظر شباهت‌ها و تضاد‌هایی با هم مقایسه شده است نکته‌ای قابل تأمل است. همچنین می‌بینیم که نخل و انگور در کنار هم و انار و زیتون نیز با هم آمده است و این مطلب به این دلیل است که نخل و انگور و نیز زیتون و انار از نظر یکسری ویژگی‌ها به هم شباهت دارند.

در مورد اینکه چرا در این آیه درخت زیتون در کنار درخت انار و انگور قرار گرفته، منظور این می‌تواند باشد که بعضی از درختان با وجود متفاوت بودن از نظر نوع، با هم مشابه هستند. مثل انار و زیتون که از نظر پوشش گیاهی، هر دو برگ‌هایشان باریک و نوک تیز است و اینکه هر دو سخت چوب هستند و میوه‌هایشان مثل نخل طی مراحل مختلف به وجود نمی‌آید. یعنی بعد از شکوفه دادن درخت، شکوفه‌ها تبدیل به میوه می‌شوند.

با این که از نظر گیاه‌شناسی و نوع اقلیم، شباهت‌هایی بین سه میوه یادشده وجود دارد، ولی نحوه تکوین و رسیدگی آنان غیر مشابه است و وقتی با هم مصرف شوند، خواص دارویی آنها گاه ضدونقیض و در مجموع، تکمیل‌کننده یا جبران‌کننده یکدیگر است. (تقوی زاد، ۱۳۹۲، صفحه ۱۴۱). نمونه دیگری که در آن زیتون هم به عنوان نعمت الهی و هم دارایی و سرمایه و همچنین نشانه‌ای برای تفکر و خداشناسی بکار رفته، آیه ۱۱ از سوره نحل است: «يُنَبِّئُكُمْ بِهِ الزَّرْعِ وَالزَّيْتُونِ وَالنَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (خداوند زراعت و زیتون و خرما و انگور و هرگونه میوه‌ای را از آن باران برای شما می‌رویاند. البته در این (کار) نشانه‌ی روشنی (از قدرت الهی) برای اهل تفکر است.) (نحل: ۱۱)

در این آیه همانند آیه‌های قبل و بعد آن در سوره نحل، خدا به توصیف نعمت‌ها و آفریده‌های خود می‌پردازد. در این آیه، باز همانند آیه‌های ۹۹ و ۱۴۱ از سوره انعام می‌بینیم که خدا در بیان و ذکر گیاهانی که آفریده، گیاهان زراعی در اولویت هستند چرا که برای انسان حیاتی‌تر می‌باشند و همچنین در ذکر درختان اینجا ما باز نام نخل و زیتون و انگور را می‌بینیم که از بین تمام درختان این چند نوع انتخاب شده‌اند که قابل تأمل است.

فخر رازی در تفسیر آیه ۱۱ از سوره نحل، در مورد اهمیت زیتون، بیان می کند که اشرف میوه ها زیتون، خرما و انگور است. او دلیل شرافت زیتون را این می داند که هم میوه دارد و هم به صورت خورش استفاده می شود؛ همچنین روغن بسیار دارد که دارای منافع زیادی است و به صورت خوراکی استفاده می شود و استعمال های دیگری نیز دارد (فخر رازی، ۱۴۲۰ق، ص. ۱۸۱).

در سوره عبس، آیه ۲۹ نیز، زیتون به عنوان نعمت الهی و سرمایه زندگی مردم یاد شده که نشانه ای برای تفکر انسان هاست، ولی چون آیه کوتاهی است بایستی این آیه را همراه با آیه های دیگر سوره بررسی کرد، بر طبق آیه های ۱۰ و ۱۱ و ۲۳ سوره، زیتون به همراه دیگر نعمت های خدا نشانه ای برای تفکر و اندیشیدن است. «وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا» «و زیتون و درخت خرما» (عبس: ۲۹) به نظر می رسد که زیتون در این آیه، هم در معنای ظاهری و هم در معنای نمادین خود بکار رفته که در ادامه به توضیحات آن می پردازیم.

برای شروع، نکته جالب این است که همانند آیه های ۹۹ و ۱۴۱ از سوره انعام و آیه ۱۱ از سوره نحل که خدا سلسله مراتب نعمت های خود را که از آب باران شروع شده و بعد به حبوبات و گیاهان زراعی و بعد انواع درختان از جمله نخل و انگور و زیتون و... ختم می شود در یک آیه ذکر کرده است ولی در سوره عبس تمام این سلسله مراتب نعمت ها را به صورت جدا و تقسیم شده در آیه های کوتاه تر بیان کرده است و ما نام زیتون را تنها در آیه ۲۹ می بینیم البته به همراه نخل.

در آیه های ۲۸ و ۲۹ عبس باز ما با نام های درخت انگور، زیتون و نخل مواجه می شویم. درختانی که به طور عجیبی بر اساس ارزش و اهمیت غذایی و معنویشان در کنار هم آمده اند و در چند سوره این حالت تکرار شده. مانند آیه ی ۹۹ انعام و آیه ی ۱۱ نحل.

۳-۱-۲. برکت

در یکی از آیات زیتون قرآن کریم از زیتون به عنوان نعمتی برای کمک به نیازمندان یاد شده است.

در آیه ۱۴۱ از سوره انعام زیتون هم نعمتی از طرف خدا به انسان ها است و سرمایه ای برای آن ها، علاوه بر آن خدا از زیتون به عنوان نعمتی برای کمک به نیازمندان و همچنین اسراف نکردن در مصرف آن، توصیه کرده است. در این آیه این طور آمده است: «وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرِّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا

أُتْمَرَ وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (انعام: ۱۴۱) (و اوست خدایی که بستان هایی با داربست (مانند درخت انگور) و درختان آزاد (همچون سایر درختان) و درختان خرما و زراعت ها با میوه های گوناگون، و زیتون و انار (و میوه های) مشابه یکدیگر (همچون شفتالو و زردآلو) و نا مشابه (چون سیب و انار) بیافرید. شما (هم) از میوه آن - هر گاه برسد - تناول کنید و حق (زکات فقیران) را به روز درو کردن بدهید. و اسراف مکنید که خدا مسرفان را دوست نمی دارد) (انعام: ۱۴۱).

شیخ طبرسی در تفسیر مجمع البیان هم به وجوبی بودن و هم به اباحه بودن امر اشاره کرده است که از نقطه نظر شخصیت های مختلف بیان شده. «جائی گوید: از این آیه برمی آید که می توان از ثمر درختان - و لو اینکه حق فقرا در آن باشد - خورد. می فرماید: هر گاه درخت ثمر داد، از ثمرش بخورید و در روز چیدن، حق را بدهید. درباره این حق، دو قول است: ۱- منظور زکات است که یک دهم یا نصف آن را باید داد (در دیمی ۱/۱۰ و در صورتی که با آب چاه و با وسائل میکانیکی آب خورده باشد ۱/۲۰) این قول از ابن عباس و محمد بن حنیفه و زید بن اسلم و حسن و سعید بن مسیب و قتاده و ضحاک و طاووس است. ۲- از امام صادق بنقل از آباء طاهرینش منقول است که منظور دادن اندازه ای است که ممکن باشد به مساکین. عطا و مجاهد و ابن عمرو سعید بن جبیر و ربیع بن انس نیز چنین گفته اند. اصحاب ما روایت کرده اند که منظور دادن قبضه ها و مشت های پی در پی ایشان است. ابراهیم و سدی گویند: این آیه با حکم وجوب دادن یک دهم و یک بیستم، نسخ شده است، زیرا این آیه مکی است و حکم زکات در مدینه بیان شد. و چون روایت شده است که زکات هر صدقه ای را نسخ کرده است، گویند: زکات در روز چیدن و درویدن برداشته نمیشود. تا نسخ صدقات باشد، علی بن عیسی گوید: این مطلب صحیح نیست، زیرا روز چیدن و درویدن، ظرف حق است نه ظرف انجام مأمور به» (طبرسی، ۱۳۸۰، ص ۳۰۰-۲۹۹).

با توجه به مطالبی که بیان شد به نظر می رسد امری که در عبارت «كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ» آمده، وجوبی است نه اباحه. چرا که تفسیر آیه مبتنی بر زمان و مکان حال است. زیرا اگر نتوان آن آیه را بر طبق زمان و مکان حال تفسیر کرد، محتوای آیه از حیثیت انتفاع خارج می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که این آیه تا قبل از آمدن حکم زکات، این امر بر آن مترتب نبوده، ولی بعد از آمدن حکم زکات، این امر بر آن مترتب می گردد. به زبان ساده تر این آیه حتی

اگر قبل از آمدن حکم زکات آمده باشد، امروزه در شمول حکم زکات قرار می‌گیرد زیرا اگر غیر از این باشد مضمون آیه از هر لحاظ دچار گسست می‌گردد و دیگر برای امروز و آینده کاربرد ندارد. در انتهای آیه ی ۱۴۱ سوره ی انعام خدا می‌گوید که هر گاه میوه ی درختان رسید از آن تناول کنید و حق زکات فقرا را به وقت روز درو کردن بدهید و اسراف نکنید که خدا اسراف کاران را دوست ندارد. از مضمون این آیه متوجه می‌شویم که خدا بدین صورت خواسته است که بگوید هر وقت که انسان ها می‌خواهند عملی را انجام بدهند ابتدا باید راجع به آن عمل تفکر کنند و درستی و غلطی آن عمل را درک کنند.

۲-۳. تمثیل های زیتون

این نکته قابل ذکر است که زیتون علاوه بر این که در آیات عهد قدیم و قرآن کریم به صورت تمثیل آمده، در دوره معاصر هم راه قرآن به عنوان یک کلام عربی در مورد زیتون ادامه پیدا کرده است. برای نمونه در اینجا قسمتی از اشعار محمود درویش، شاعر معروف فلسطینی، ذکر می‌شود: «سَجَّلَ أَنَا عَرَبِيٌّ / أَنَا اسْمٌ بِلَا لَقَبٍ /... / جُدُورِي.. / قَبْلَ مِيلَادِ الزَّمَانِ رَسَتْ / وَقَبْلَ تَفْتِيحِ الْحِقَبِ / وَقَبْلَ السَّرْوِ وَالزَّيْتُونِ.» (روشنفکر، بروینی، بورحشمتی، ۱۳۹۶، ص. ۷۶).

به نظر نویسندگان، زیتون در متن فوق، دارای مفهوم مقاومت و ایستادگی است. «يَا نُوحُ / هَبْنِي غُصْنَ زَيْتُونٍ / وَوَالِدَتِي.. حَمَامَتٍ / إِنَّا صَنَعْنَا جَنَّتْ / كَانَتْ نِهَائِيَّتَهَا صَنَادِيقُ الْقُمَامَتِ» (روشنفکر، بروینی، بورحشمتی، ۱۳۹۶، ص. ۷۷).

به نظر نویسندگان در این قسمت از شعر محمود درویش، زیتون مفهوم آزادی و پایداری را می‌رساند و همانگونه که در قبل ذکر شد، به این نتیجه می‌رسیم که ارزشمند بودن زیتون در نزد عرب از دیرباز تا کنون ادامه داشته است. نمونه هایش آیات زیتون در قرآن کریم و همین اشعار محمود درویش می‌باشد.

در ۳ آیه از ۶ آیه مربوط به زیتون در قرآن کریم، زیتون به صورت تمثیل آمده است که در دسته بندی های زیر به آن می‌پردازیم:

۱-۲-۳. ایمان

در آیه ای از آیات زیتون، زیتون نمادی از انسان های مؤمن و متوکل به خدا، به کار رفته است.

در آیه ۳۵ نور، در مورد زیتون اینطور بیان شده است: «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (خدا نور آسمان ها و زمین است. داستان نورش به چراغدانی ماند که در آن چراغی باشد. (و) آن چراغ در میان آبگینه ای و آن آبگینه گویی ستاره ای است درخشان. از روغن درخت مبارک زیتون، که نه شرقی است و نه غربی، فروزان باشد. روغنش (جهانی را) روشنی بخشد، بی آن که آتش به آن رسیده باشد، (که پرتو آن) نور (حقیقت) بر نور (معرفت) است. خدا به نور خود هر که را خواهد هدایت کند، و خدا برای مردم این مثل ها را می زند و خدا به همه امور دانا است. (نور: ۳۵).

آیه ۳۵ سوره نور یکی از مهمترین آیه های قرآن است چرا که در این آیه از نور صحبت شده که یکی از اسماء خداوند است. و اینکه در این آیه بسیار از نماد استفاده شده، به ویژه زیتون که هم به عنوان نماد به کار رفته و هم این که در این آیه نقش محوری دارد، البته ما استفاده از نماد را در آیه ۱ سوره تین هم می بینیم ولی در آیه ۳۵ نور نمادها به قدری زیادند که تفسیرهایی که برای آن ها شده متفاوت و بسیارند. در این آیه خدا را به نور تشبیه کرده است، نوری که از روغن مبارک زیتون مشتعل می شود و اینگونه توصیف نور خدا و تشبیه آن به نور مشتعل شده از روغن زیتون، خود اهمیت و قداست زیتون را در بین تمام انواع درختان دیگر دو چندان می کند. حال از ابتدای آیه به تفسیر آن می پردازیم.

فخر رازی در مورد درخت مبارک زیتون آیه ۳۵ نور، در تفسیر مفاتیح الغیب این طور بیان کرده است: « منظور از مبارک بودن زیتون این است که برکت و منافع بسیاری دارد. او ادامه می دهد که گفته شده است که زیتون اولین درختی است که بعد از طوفان نوح روئیده است و هفتاد پیامبر، از جمله حضرت ابراهیم (ع)، آن را مبارک دانسته اند؛ همچنین برخی گفته اند منظور از آن، زیتون شام است و از آنجا که شام منطقه مبارکی است خداوند زیتون آن را نیز مبارک گردانیده است. » (فخر رازی، ۴۲۰ ق، ص. ۳۹۰).

معنی این قسمت از آیه که می گوید: «يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ» یعنی روغن این درخت مبارک زیتون جهانی را شعله ور کرده است حتی اگر کسی شعله های آتش آن را

درک نکند و آن نوری بر روی نورهای دیگر است. به نظر نویسنده تفسیر این قسمت این می شود که: در اینجا «زَيْتُهَا» نمادی از ایمان قلبی انسان های باخدا و با تقوا است که همان طور که در این آیه متوجه شدیم درخت مبارک زیتون نماد آن ها می باشد و منظور از روغن زیتون همان ایمان قلبی انسان های مؤمن است که آن قدر زیاد خواهد بود که مردم سراسر جهان را بیدار کرده و دل هایشان را به نور حقیقت روشن می کند، حتی اگر کسی این نور حقیقت را درک نکند. و عبارت «نُورٌ عَلٰی نُورٍ» یعنی این که وقتی انسان هایی که نور خدا بر دلشان تابیده و راه حق را یافته اند، مانند پیامبران و بندگان خالص خدا، به هدایت و راهنمایی انسان ها می پردازند، بعد از هر هدایت آن ها به راه حق، دریچه ای تازه به شناخت خدا باز می شود و برای انسان ها حقیقت بیشتر از پیش آشکار شده و این نور حقیقت می شود نوری بر روی نور دیگر و یا همان «نُورٌ عَلٰی نُورٍ».

۳-۲-۲. مکانهای مقدس

درسوره تین، زیتون هم معنای ظاهری دارد و هم در معنای نمادین آمده است که در این قسمت به آن می پردازیم. طبق برخی تفاسیر، زیتون در آیات قرآن می تواند معنای نمادین داشته و دلالت بر مکانهای مقدس داشته باشد. به عنوان نمونه: «وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ» (سوگند به انجیر و زیتون) تین: (۱).

به نظر می رسد، زیتون در این آیه، مانند آیه ی ۲۹ از سوره ی عبس، هم در معنای ظاهری و هم در معنای نمادین آن بکار رفته است، در کنار زیتون، نام انجیر نیز آمده که هر دو از میوه های پرخواص و پر کاربرد است ولی به نظر می رسد که این ظاهر آیه است و برای انجیر و زیتون تفاسیر مختلفی آمده.

در تفسیر البرهان، سید هاشم بحرانی در مورد تین و زیتون آورده است: «در تفسیر آیه «وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ» (زیتون، ۱) از پیامبر اسلام (ص) روایت شده است که فرمودند منظور از تین، شهر مدینه است و منظور از زیتون شهر بیت المقدس است (بحرانی، ۱۴۱۵ق، ص. ۶۹۲).

بدین ترتیب خداوند بعد از سوگند خوردن به مقدسات مردم جهان رفته رفته سوگند خود را خاص تر می کند تا آنکه به آن جایی می رسد که در آیه ی «هَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ» در واقع خدا مردم جهان را دعوت به اسلام می کند.

مقایسه و نتیجه

منظور از مقایسه، توصیف شباهتها و تفاوتها و همچنین تبیین آنهاست. از آیات زیتون عهد قدیم متوجه می شویم که زیتون در نزد بنی اسرائیل بسیار ارزشمند و مقدس بوده که این موضوع نیز در آیات زیتون قرآن کریم هم مشهود است با این تفاوت که زیتون در عهد قدیم علاوه بر جنبه ی معنوی، استفاده ی کاربردی نیز دارد.

یکی از مفاهیم مشترکی که در آیات قرآن کریم و عهد قدیم در ارتباط با زیتون آمده، نعمت الهی است که در این مورد می توان از قرآن کریم آیه ی ۹۹ و ۱۴۱ سوره ی انعام و از عهد قدیم (تثنیه ۶: ۱۱) را نام برد؛ ولی علی رغم اشتراک این مفهوم، نوع استفاده ی آن در هر کدام از کتب مقدس نام برده شده متفاوت است. در قرآن کریم منظور از مفهوم نعمت الهی کلی بوده و بیان شده است که زیتون بخشی از نعمت های فراوانی است که خدا به همه ی بندگان خود داده است و در ادامه از آن ها می خواهد که نعمت های خدا را یاد کرده و سپاس گویند و یا بخشی از این نعمت ها را به افراد نیازمند بدهند. حال آنکه در عهد قدیم مفهوم نعمت الهی که برای زیتون بکار رفته بیشتر در ارتباط با سرزمین های موعود است که خدا به قوم بنی اسرائیل وعده داده است.

نکته ی دیگری که در آیات زیتون در قرآن کریم وجود دارد این است که زیتون علاوه بر اینکه به عنوان نعمت الهی بکار رفته در آیه به مردم توصیه شده است که در مورد این نعمت تفکر کنند و خدای خود را بهتر بشناسند که همان مفهوم تفکر و خداشناسی است، حال آن که در آیات زیتون عهد قدیم بیشتر جنبه ی یاد آوری برای مردم اسرائیل دارد که خدا به آن ها خاطر نشان می کند که قبلاً در سرزمین مصر زندگی سختی داشتند و اینک خدا آن ها را از نعمتهای فراوان بهره مند کرده است.

یکی دیگر از مفاهیمی که در آیات زیتون قرآن کریم و عهد قدیم مشترک است، مفهوم دارایی و سرمایه و کمک به نیازمندان و دوری از اسراف است. در رابطه با مفهوم دارایی و سرمایه در این آیه از آیات عهد قدیم (خروج ۲۳: ۱۱) و آیه ی دیگر، یعنی آیه ی (تثنیه ۲۴: ۲۰) زیتون علاوه بر دارا بودن مفهوم دارایی و سرمایه، به هدیه کردن و بخشش آن به فقرا توصیه شده است و این مفهوم بخشش که در دل آیه وجود دارد با مفهوم کمک به نیازمندان مربوط به قرآن کریم مشابه است. در قرآن کریم نیز در آیه ی ۱۴۱ انعام، زیتون علاوه بر اینکه مفهوم نعمت الهی و دارایی و سرمایه را

دارد، خدا در آیه به مردم توصیه می کند که حق فقیران یا همان زکات را بپردازند. بنابراین از نظر دارا بودن مفهوم دارایی و سرمایه با عهد قدیم مشترک است.

از مفاهیم دیگر زیتون که در عهد قدیم آمده ولی در قرآن کریم مشاهده نشده، می توانیم از زیتون در سرزمین موعود نام ببریم. مانند این آیه: (تثنیه ۶: ۱۱) که می توان از لحاظ هنری و جنبه ی تصویرگری به آن پرداخت. قرآن کریم و عهد قدیم از این زاویه ی دید به مناظر و درختان زیتون به هم شباهت هایی دارند. مثلاً وقتی آیه ی ۱۴۱ سوره ی انعام را می خوانیم با توصیفات زیبایی مواجه می شویم که چطور نعمت های خدا چون تاکستان های انگور و درختان خرما، انار و ... را در کنار درختان سرسبز زیتون به تصویر می کشد و می توان این منظره ها را تصور کرد. در آیات زیتون عهد قدیم نیز، آن جایی که گفته شده، خانه هایی پر از چیزهای خوب و یا سرزمینی از انگور و عسل و زیتون ... همه ی این ها جنبه ی تصویرگری دارد و خواننده با تصورات ذهنی قوم بنی اسرائیل از سرزمین موعود، همذات پنداری می کند.

سلب زیتون به عنوان مجازات الهی از مفاهیم دیگر آیات زیتون در عهد قدیم است که این دست از آیات در مواقعی بکار رفته است که مردم بنی اسرائیل دچار گناه و خطایی شده اند و برای مجازات آن ها گفته می شود که خدا آن ها را از داشتن نعمت های خود بخصوص درختان، باغ ها و محصولات زیتون بی بهره می سازد. مانند این آیه: (تثنیه ۲۸: ۴۰).

یکی دیگر از مفاهیم زیتون یافت شده در آیات عهد قدیم، کاربرد زیتون در زندگی بنی اسرائیل است. استفاده از روغن زیتون بخشی دیگر از کاربرد زیتون در زندگی بنی اسرائیل بوده است. برای مثال در کتاب اول تواریخ این آیه آمده است: اول تواریخ ۲۷: ۲۸). از این آیه این طور استنباط می شود که به دلیل فراوانی درخت زیتون در سرزمین های بنی اسرائیل، استفاده از روغن زیتون بخشی از ضروریات زندگی آن ها بوده است که این ویژگی در آیات زیتون قرآن کریم یافت نمی شود. البته در متن خود عهد قدیم در مورد استفاده ی روغن زیتون به عنوان وسیله ی مقدس برای تقدیس کاهنان نوشته شده که شبیه این مورد، در قرآن کریم آیه ی ۳۵ سوره ی نور وجود دارد. در این آیه که به صورت تمثیلی به زیتون نگاه کرده است، زیتون و روغن آن دارای ارزش معنوی بوده و در مورد مقدس بودن آن سخن آمده است.

استفاده زیتون در ساخت خیمه و سایه بان از مفاهیم کاربردی در آیات زیتون عهد قدیم است. در آیات زیتون قرآن کریم به چنین موردی برخورد نمی‌کنیم چرا که این مفهوم به آیین‌ها و مراسم‌های بنی اسرائیل مربوط می‌شود. آیه‌ی مربوط به این مفهوم (نحمیا: ۸: ۱۵) است. این آیه نشان می‌دهد از درخت زیتون علاوه بر میوه و روغن آن، از شاخ و برگ آن نیز استفاده می‌کردند. همچنین بنی اسرائیل از درخت زیتون استفاده‌های هنری نیز می‌کردند که مربوط می‌شود به مفهوم استفاده در معماری و هنر، برای مثال (اول پادشاهان ۶: ۲۳) نشان می‌دهد چوب زیتون برای ساخت مجسمه بسیار مناسب بوده زیرا که چوبی محکم بوده و به دلیل وجود روغن زیتون در بافت چوب در برابر فرسوده شدن مقاوم است. همچنین در ادامهٔ باب ۶ از کتاب اول پادشاهان این آیه آمده است: (اول پادشاهان ۶: ۳۱). این آیه نشان دهنده‌ی آن است که بنی اسرائیل از ویژگی‌های چوب زیتون آگاهی داشته و در استفاده از آن مهارت داشته‌اند. چوب درخت زیتون علاوه بر محکم و سخت بودن، دارای بافت و نقش و نگارهای زیبا است که برای ساخت آثار چوبی مانند در و پنجره و آثار دیگر بسیار مناسب است.

از مفاهیم دیگر زیتون که هم در قرآن کریم و هم عهد قدیم مورد استفاده قرار گرفته، مفاهیم تمثیلی است. بنی اسرائیل و مسلمانان به خاطر جایگاه و ارزش زیتون که در زندگی آن‌ها داشته است، آن را به صورت نماد و تمثیل نیز به کار می‌بردند. از مفاهیم تمثیلی که به نظر می‌رسد در قرآن کریم بکار رفته می‌توان مفهوم انسان‌های مؤمن و متوکل به خدا را نام برد که در آیه‌ی ۳۵ سوره‌ی نور آمده است. در این آیه منظور از آوردن روغن زیتون و درخت زیتون، انسان‌های مؤمن و با خدا است که مشابه این تمثیل در آیات زیتون عهد قدیم هم آمده اما تفاوتی در این زمینه بین دو منبع وجود دارد. در آیه‌ی ۳۵ سوره‌ی نور وقتی زیتون را به عنوان تمثیلی از انسان‌های با ایمان بکار می‌برد، به طور کلی بیان کرده است و هر انسانی که به خدا نزدیکتر باشد را توصیف کرده، خواه پیامبر باشد و خواه انسان عادی؛ اما در عهد قدیم وقتی در آیات آن برای زیتون تمثیلی می‌آورد منظور هم تمام انسان‌های با ایمان است و هم تعدادی از آیات به شخص خاصی اشاره دارد.

داوود که از بندگان با ایمان خدا بود در کتاب مزامیر خود را به درخت زیتون تشبیه کرده است. (مزامیر ۵۲: ۸). از آیات دیگر که تمثیلی است و اشاره به شخص خاصی دارد، این آیه‌ها از کتاب زکریا است (۴: ۳، ۱۱، ۱۲)، که اشاره به یهوشع و زروبابل دارد که دو کاهن مورد توجه خدا بودند.

اما آیاتی هم در عهد قدیم هستند که تمثیلی کلی می باشد و شخص خاصی مورد نظر نیست. مانند (اشعیا ۲۴: ۱۳) که در آیه دنیا را مثل درخت زیتونی دانسته است.

در آیه ی دیگر از قرآن کریم که برای زیتون از تمثیل استفاده کرده این آیه است: (عبس: ۲۹) که به نظر می رسد در این آیه زیتون هم می تواند تمثیلی از انسان با ایمان باشد و هم تمثیلی از سرزمین هایی با ادیانی چون یهودیت و مسیحیت. این مناطق از قدیم محل رویش درخت زیتون بوده است و به خاطر زیتون هایش معروفند و محل مبعوث شدن پیامبرانی چون موسی (ع) و عیسی (ع) بوده اند که زیتون در این آیه می تواند به نوعی تمثیلی از سرزمین اورشلیم و دین یهودیت و مسیحیت باشد؛ ولی در عهد قدیم چنین تمثیلی را در آیات زیتون نمی بینیم، قرآن کریم برای اتحاد ادیان، برای زیتون در آیه ی ۲۹ عبس، چنین تمثیلی را بکار برده است.

از آیات دیگر زیتون که در قرآن کریم آمده و تمثیلی از مکان مقدس می باشد این آیه است. (تین: ۱). ما در عهد قدیم چنین تمثیلی برای زیتون نداریم. از تمثیل دیگری که در عهد قدیم ذکر شده ولی در قرآن کریم ذکر نشده، می توان نام برد و آن تمثیل انسان بی ایمان است. مانند این آیه: (ایوب: ۱۵: ۳۳).

از مواردی که می توان در قرآن کریم و عهد قدیم با یکدیگر تطبیق کرد، آیه ی ۳۵ نور با آیه های ۱ تا ۱۴ از باب ۴ کتاب زکریا است و مطالبی که در این مورد در ذیل از زبان نویسندگان مقاله آمده برای اولین بار بیان می شود و مشابه آن در جایی نقل نشده و از آن می توان به عنوان یک فرضیه نو و مبتکرانه یاد کرد.

در کتاب زکریا این آیه آمده است: (۴: ۲) و در ادامه وقتی زکریا از فرشته معنای چراغ ها را می پرسد در آیه ۱۰ در جواب این طور گفته می شود: «این هفت چراغ نشانه ای هستند از چشمان خداوند که همه جای دنیا را زیر نظر دارند.» این طور به نظر می رسد، منظور از هفت چراغ، همان هفت آسمان است که در آیه ی ۳۵ نور قرآن کریم تحت عبارت «السَّمَاوَاتِ» آمده است که باعث روشنایی عالم هستند و خدا بر همه این هفت آسمان نظاره گراست و همه چیز را از این هفت آسمان با چشمان خود زیر نظر دارد. «السَّمَاوَاتِ» در اینجا به معنی آسمان ها است و چون بنا بر تحقیقات و روایات ما هفت آسمان داریم، پس منظور از «السَّمَاوَاتِ» هفت آسمان است.

باز دقت کنید به این عبارت «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» به این معنی که خدا چون نوری آسمان ها(همان هفت آسمان ذکر شده در آیه ۱۰ باب ۴ کتاب زکریا که به صورت هفت چراغ آمده) و زمین را روشن می کند و او نور آسمان ها و زمین است.

و عبارت «مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا» در حال توصیف نور خدا است که چگونه همه آن چه در آسمان ها و زمین است را روشن می کند و خدا نظاره گر همه چیز است و مثال (چراغدانی درون چراغ و چراغ درون آبگینه) همان هفت آسمان به همراه کهکشان های مابین آن هاست که همه درون هم قرار دارند و از درونشان، همان گونه که نور از روزنه خارج می شود، نور خدا هم عبور کرده و پرتوی آن تمام هستی را فرا می گیرد. مشابه این عبارت را در کتاب زکریا داریم. (کتاب زکریا، باب ۴ آیه ۲).

در مورد «شَجَرَةٌ مُبَارَكَةٌ زَيْتُونَةٌ» که در آیه ذکر شده که درخت زیتونی که نه شرقی است و نه غربی، لازم است باز به مشابه این آیه که در کتاب زکریا آمده اشاره کنیم. (۴: ۳) در این آیه از کتاب زکریا منظور از آن دو درخت زیتون که یکی در طرف راست و دیگری در طرف چپ چراغدان قرار دارد، دو کاهن از قوم اسرائیل هستند به نام های (زر و بابل و یهوشع) که توسط خدا برگزیده و مسح شده اند تا او را خدمت کنند. به نظر می رسد، آیه ی ۳۵ نور مشابه و قابل مقایسه با آیات ۱ تا ۱۴ کتاب زکریا است، دیگر در اینجا منظور از درخت زیتون آن دو کاهن نیستند، چرا که از یک درخت زیتون که معنای نمادین آن به صورت عام است استفاده شده و نه دو درخت زیتون و نه اشاره به اشخاص خاصی. دیگر این که بلافاصله بعد از آن بر این نکته تأکید شده که نه شرقی و نه غربی هستند، یعنی نه در سمت راست و نه در سمت چپ. پس به نظر می رسد در آیه ی ۳۵ نور، منظور خدا از درخت زیتون نمادی از تمام انسان های با ایمان، چه پیامبر، چه امام و چه انسان های مؤمن عادی هستند. «معنای آیات قرآن، هرگز با جمع جبری معنای آیات، و ساختار و سیاق آن ها برابر نیست و مفسر برای دریافت معنای متن، به آگاهی هایی فراتر از آگاهی های زبانی، نیازمند است. این سخن به معنای پذیرش ره یافت تفسیری بینامتنی برای فهم قرآن است» (وصفی، شفیع، ۱۳۹۲، ص. ۲۳۳).

«هسته ی مرکزی سخن را باید در تعریف درست ره یافت تفسیری بینامتنی یافت. چنان که گفتیم، بینامتنیت، نظامی ارزش گذارانه نیست؛ بلکه تنها به دنبال آشنا کردن مفسر با محیط زیست

نشانه هاست. او می تواند پس از مرور نشانه های قرآن، با توانایی های بینامتنی خود، همان نشانه ها را در عهدین پی گیری کند و بدین صورت، نسبت میان این دو متن و نیز سوگیری متن پسین (قرآن) را در باره ی متن پیشین (عهدین) را دریابد» (وصفی، شفیعی، ۱۳۹۲، ص. ۲۴۶).

و آیه ی دیگر از عهد قدیم این آیه است: (مزامیر ۵۲: ۸). که در این دو آیه ذکر شده، زیتون نمادی از انسان های با ایمان خدا است. در سفر پیدایش در داستان حضرت نوح (ع) آمده است که در آن زیتون نمادی از صلح و آرامش است (پیدایش ۸: ۱۱).

زیتون نماد بندگان خالص و پاک و با ایمان خدا است. حالا این بندگان با ایمان، می تواند کاهن، پیامبر، امام و حتی انسان هایی باشند که در هر دینی چه یهودی، چه مسیحی و چه مسلمان و غیره. به سبب نزدیکی شان به خدا دارای رتبه ی ایمانی بالایی در نزد خدا هستند. در اینجا از نگاه نگارنده، زیتون نشانه ی درجه ی خلوص ایمان هر انسانی می تواند باشد چرا که به سبب همین ایمان انسان ها است که در زمین نور حقیقت بر دل انسان های دیگر که گمراه و ناامید گشته اند می تابد و تابش این نور حقیقت چون ستاره ای درخشان باعث می شود ظلمت و تاریکی کنار رفته و مردم بیشتر به شناخت خدا برسند.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه الهی قمشه ای. (۱۳۹۰). نشر: قم-نگین.
- کتاب مقدس، ترجمه ی قدیم. (۲۰۰۲). انتشارات ایلام.
- بحرانی، هاشم بن سلیمان (۱۴۱۵ه.ق). *البرهان فی تفسیر القرآن*، قم / موسسه البعثت قسم الدراسات الاسلامیه.
- بروینی، خلیل، بورحشمتی، حامد، روشنفکر، کبری. (زمستان ۱۳۹۶). عنوان: *مجله الجمعیه الایرانیه للغه العربیه و آدابها*. (شماره ۴۳). ص ص ۸۶-۶۵.
- تقوی زاد، راضیه (۱۳۹۲). *شگفتی های علمی قرآن در میوه های انگور انار و زیتون*، پاییز و زمستان سال هفتم، (شماره ۱۳).
- فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰ه.ق). *التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)*. (چاپ سوم). بیروت / دار إحياء التراث العربی.

- گرامی، بهرام، (۱۳۹۰). زیتون در قرآن کریم - نگاهی دیگر به آیه ۳۵ از سوره ۲۴ نور، (شماره ۲۹). بهار و تابستان، علوم قرآن و حدیث: ترجمان وحی.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران؛ ناصر خسرو.
- وصفی، محمد رضا، شفیع، سید روح الله. (۱۳۹۲). نگرشی روشمند به جایگاه عهدین در تفسیر قرآن با تکیه بر الگوی نشانه شناختی بینامتنیت، (شماره ۲). سال دهم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی